

ОСОБЛИВОСТІ ПОЄДНАННЯ ПІДМЕТА Й ПРИСУДКА В СТРУКТУРІ ДВОСКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

У статті проаналізовано механізми поєднання головних членів простого двоскладного речення, з'ясовано особливості координації, співв'язу й тяжіння з огляду на різну структуру підмета й присудка.

Ключові слова: синтаксичний зв'язок, предикативний тип синтаксичного зв'язку, подвійний синтаксичний зв'язок, форма предикативного синтаксичного зв'язку, координація, співв'язу, тяжіння.

Останнього часу в мовознавстві, зокрема й українському, помітний інтерес учених до синтаксичних категорій і синтаксичних одиниць, дослідження яких пропонують проводити з використанням декількох підходів – формально-граматичного, семантико-синтаксичного, власне-семантичного, комунікативного, прагматичного тощо. Як відомо, на формально-синтаксичному рівні виокремлюють найменші синтаксичні одиниці й встановлюють типи синтаксичних зв'язків між цими одиницями [див. 1–3]. Синтаксичні зв'язки розподіляють на диференційовані синтаксичні зв'язки (предикативний зв'язок, підрядний зв'язок, сурядний зв'язок), недиференційовані синтаксичні зв'язки і подвійні синтаксичні зв'язки [1, с. 22–42]. Визначальним у реченнєвій структурі виступає реченнєвотвірний предикативний зв'язок.

Завдання нашої розвідки – простежити особливості поєднання підмета й присудка, зважаючи на три його форми зв'язку – координацію, співв'язу (співположення) й тяжіння¹.

У науковій лінгвістичній літературі координацію визначають як форму предикативного зв'язку, за якої головні члени двоскладного речення – підмет і присудок – «однаковою мірою передбачають один одного» – перебувають у колатеральних стосунках [2, с. 273; 7, с. 18]. Координація «виявляється у закономірностях взаємопогодження форм підмета й присудка (особи, роду, числа (детерміновані підметом), форми відмінка (визначувані присудком)» [5, с. 145] і передбачає взаємозалежність поєднаних членів-компонентів, передбачуваність, обов'язковість і закритість [1, с. 24–25].

За реалізації предикативного синтаксичного зв'язку у формі координації відбувається взаємоприспосовування в таких граматичних категоріях:

1) у числі; 2) у числі й роді; 3) в особі й числі; 4) у числі й відмінку; 5) у роді, числі й відмінкові.

1) Зазвичай координація присудка й підмета в числі відбувається: а) якщо простий підмет виражений іменником, а присудок простий дієслівний – формою дієслова теперішнього й майбутнього часу дійсного способу, напр.: *Стоять жоржини мокрі-мокрі. Сплять діамантові жуки. Під грушею у дикій моркві до ранку ходять їжаки* (Ліна Костенко); *Птах уночі забувається до кімнати, хоче вирватись, ріже повітря крилами* (Сергій Жадан) чи б) коли підмет простий виражений іменником / займенником першої / другої особи, а присудок – дієсловом у формі дійсного (минулого часу) чи умовного способу, напр.: *Вітри гули віолончеллю, писали пальми акварель* (Ліна Костенко); *Я дивився на його білу (але на оранжевий манер) сорочку з маленьким алігатором на серці* (Любка Дереш); *То що ж ти й хто? Кому ти руки тиснув?* (Світлана Йовенко); *Ми ж, двоє піших пішаниць, упали в небо горілиць* (Василь Стус); *Я би ніколи не говорив цих слів, якби не ймовірність того, що для тебе щось важать ніжність і вірність...* (Сергій Жадан); *...ти би примчала, всупереч всім листам, назад – де високі дими і гарячі стіни...* (Сергій Жадан); в) якщо підмет – іменник чоловічого / жіночого роду однини з пошаним значенням, а присудок – дієслово дійсного способу. Простий дієслівний присудок при таких підметах набуває форми множини, напр.: *Снулися мені тато* (Ярослав Гоян); *Мама стояли за моїми плечима* (Роман Федорів); *Один лише дідо знають, якими стежками ходити* (Володимир Рутківський); *Бабуся казали, що це груша батькова, а не дядькова...* (Іван Нечуй-Левицький); *Самі бабуся про все подбали* (Олесь Гончар).

2) Підмет і присудок можуть координувати в числі й роді. Такий різновид координації спостерігаємо передовсім тоді, коли простий підмет – іменник (чи його еквівалент) у формі

¹ У студіях із синтаксису поширені й інші класифікації предикативного зв'язку. Анатолій Загнітко виокремлює в межах базового предикативного синтаксичного зв'язку координацію, взаємов'язу й співположення [5, с. 145].

однини / займенник третьої особи однини, а присудок – простий дієслівний, виражений дієсловом дійсного способу минулого часу або умовного способу, напр.: *І вечір молитовно склав долоні зір* (Богдан-Ігор Антонич); *Мати сіяла сон під моїм під вікном* (Дмитро Павличко); *Прицокало, прибилося, притекло, припало, пригорнулось, причинилось, заплакало і – нікма утекло* чорняве полум'я з печальними очима (Микола Вінграновський); *З ним забула б чорноброва шляхи, піски, горе* (Тарас Шевченко); *В соняшника були руки і ноги, // Було тіло, шорстке і зелене. // Він бігав наввипередки з вітром, // Він вилазив на грушу, і рвав у пазуху гнилиці, // І купався коло млина, і лежав у піску, // І стріляв горобців з рогатки* (Іван Драч); *...коли можна було піти – вона лишалася, і навіть коли можна було залишитись – вона виходила* (Сергій Жадан); *Воно [покоління] зросло з шукання і розпуки, // Безжурно-мужне, повне буйних сил...* (Олег Ольжич); *Коли б його пустили з косою просто, він обкосив би всю земну кулю, аби тільки була добра трава та хліб і каша* (Олександр Довженко) і под. Так само координація в числі й роді відбувається між простим дієслівним присудком і підметом, якщо підмет виражений відносними займенниками *хто, що*, питальними *хто, що*, заперечними *ніхто, ніщо*, неозначеним *хтось, щось*, а простий дієслівний присудок – формою минулого часу дійсного способу й умовного способу. Із підметами-займенниками *хто, ніхто, хтось* простий дієслівний присудок координує лише в чоловічому роді в однині, напр.: *Це бездомна земля: хто тут жив, той не втік, і запіздно // Говорити про це – всяке місце по людях зализне* (Оксана Забужко); *Хто ж дав нам молодість і силу? (Максим Рильський); Так ніхто не кохав. Через тисячі літ // Лиш приходить подібне кохання* (Володимир Сосюра); *Хтось крикнув, упав і змлів* (Олег Ольжич); *Маркові що? Є скрипка у Марка. Де хтось би плакав, а Марко заграє* (Ліна Костенко). Коли підмети презентовані займенниками *що, ніщо, щось*, присудок може набувати форми будь-якого роду, напр.: *Пекуче сяйво проступа // Крізь контур той, що звався тілом!* (Оксана Забужко); *...Будь мені як королева з казки, що заснула серед срібних рож* (Богдан Лепкий); *Щось у мені вмерло, а щось народжува-лось* (Валерій Шевчук) тощо².

3) Між підметом і присудком спостерігаємо координацію в особі та числі, якщо підмет виражений займенником, а присудок – дієсловом у формі теперішнього або майбутнього часу дійсного

способу чи дієсловом у наказовому способі, напр.: *Крізь сотні сумнівів я йду до тебе...* (Василь Стус); *Доки ти не прокинешся, він чекатиме, зовсім не поспішаючи й не минаючи...* (Сергій Жадан); *Чисту думу нараю, чорну думу розраю, // Маю втіху, солодишу з утіх, // Простелю тобі, раю, притулюсь собі скраю, // Хай мене він цілує // Поцілунками вуст своїх* (Іван Драч); *...ми пливемо по водах любовців між берегами ночі: і голоси у гніздах ластівочі стихають тихо...* (Микола Вінграновський); *Рожеві пучки твої чую спросоння, вони сновигають на лицях моїх* (Василь Стус); *Грядуть сини – барометри кирпаті, // Вони за все спитують завтра нас* (Василь Симоненко); *Ви не дивіться так мені в вічі* (Світлана Йовенко) і под.

4) У числі й відмінкові координація відбувається за умови, коли простий підмет – іменник чи його еквівалент у формі однини або множини, а присудок – складений іменний, іменна частина якого виражена субстантивом у називному відмінкові однини чи множини або ад'єктивом чи його еквівалентом у називному відмінкові множини, напр.: *День – прямокутник матового шкла, // Велика грудка кинутого снігу* (Олег Ольжич); *Твої очі – квіти темно-сині // На узбіччі радісних доріг* (Нар. тв.); *...тут місячні ночі чарівні...* (Михайло Коцюбинський) тощо.

Заслуговує на окрему увагу координація присудка з однорідними підметами.

У структурі простого неелементарного речення з однорідними підметами присудок координує з однорідними підметами в числі, в числі й роді, в числі, роді й відмінкові, що значною мірою залежить від актуального членування речення, семантико-синтаксичних відношень між підметами або семантики складників предикативної основи.

1. Координація в числі. У реченнях з однорідними підметами присудок може функціонувати як в однині, так і в множині. При підметах у формі множини присудок зазвичай виступає в множині, напр.: *І стали каменярами такти, акорди, півтони...* (Ігор Калинець); *Приходять туди кури й лисиці, ящірки й вужі* (Валерій Шевчук). Присудок переважно стоїть у формі множини й при однорідних підметах-назвах осіб або назвах уособлених предметів (навіть якщо вони мають форму однини), що поєднані єднальними відношеннями, напр.: *Любили до нестями я і ти* (Володимир Сосюра); *Ні. Бог життя – не ворог і не кат, // Він пружить час, електризує мозок, // Щоб рев сирен і гуркіт естакад, // Грух, і грім зрослися в маєсто-зо* (Євген Маланюк); *Деся на початку осені з'являються тиша й міць* (Сергій Жадан) і под.

Форми однини чи множини присудок набуває залежно від того, яку форму має підмет, що

² Про категорію роду аналізованих займенників див. більш докладно [16, с. 45–55; 15, с. 82–94].

розташований найближче до цього присудка, напр.: **Чорніє поле, і гай, і гори** (Тарас Шевченко); **Ще трохи, і в нещаднім сяві дня // Оголившись тицета оздоб зітліла, // Безликість масок, тло минулих з'яв // І нагота знекриленого тіла** (Євген Маланюк); **А тіло, струнке і спокійне, // Ступає в холодних рядах. // Довіку його не обійме // Ні сумнів, ні згадка, ні страх** (Олег Ольжич); **Почали гукати деркачі, перепел, бугай, ще якась птиця**. Скинулася здорова риба серед Десни, так я взяв і собі заснув (Олександр Довженко).

На поєднання дієслівного присудка з однорідними підметами впливає і порядок слів у реченні. За прямого порядку слів присудок зазвичай стоїть у множині (**Хрещатий меч на красному щиті, // Блиск панцера й звитяга заборолла // Через віки, як мудрість ясночола, // Мене в труднім наснажують житті** (Яр Славутич)), за інверсії – в однині [22, с. 37], напр.: **Буде квітнути верес і чорна трава** (Сергій Жадан).

2. Координація в числі й роді. Присудок координує з однорідними підметами в числі та роді передовсім тоді, коли такий присудок постпозиційний, виражений дієсловом минулого часу й стоїть при однорідних підметах, що мають форму однини, напр.: **Цей грім копит і сурм тривожних спів до рицарів луною долетів** (Микола Бажан). У реченнях з однорідними членами речення підметами у формі однини присудок координує з найближчим підметом у числі й роді, якщо підмети виступають з розділовими, зіставно-протиставними, градаційними семантико-синтаксичними відношеннями, зрідка – єднальними, напр.: **Над дорогою попадалась вся в цвіту груша або кущ черемхи з медовим духом білих делікатних квітів** (Михайло Коцюбинський); **Не вітер, а буря завіяла** (Панас Мирний); **В очах цвіла надія й гнів** (Андрій Малишко); **Не росте ні ромен, ані барвінок** (Дмитро Павличко).

3. Координація в числі, роді й відмінкові. Препозиційний присудок (іменна частина аналітичного присудка із нульовою зв'язкою) в реченнях з однорідними підметами в однині й множині координує з найближчим до нього підметом, що вжитий у формі однини, в числі, роді й відмінку, напр.: **Мистецтву не страшний ні час, ані тортури** (Ліна Костенко).

Поєднанню складеного підмета, вираженого іменником чи його еквівалентом з кількісним значенням, з простим дієслівним присудком притаманні певні особливості. У мовознавчих студіях зазначають, що такий взаємозв'язок «відзначається великою строкатістю», а при складеному підметі, який «стосується множинності, присудок не завжди вживається в множині» [19, с. 179]. І справді,

присудок при аналітичних підметах може функціонувати як в однині, так і в множині, напр.: **Завтра прийде до кімнати твоїх друзів небагато, // Вин'єте холодного вина** (Тарас Чубай); **На перепеченому приморозками березі лежало кілька тендітних стеблин люби-мене, а куці червонолозу, мов дивовижні свічки, вже сяяли крихітними свічками цвіту** (Михайло Стельмах); **Надлетіли три горобці, перервали крильцями думку** (Іван Малкович); **На тебе дивиться тисяча очей** (Сергій Жадан). Б. Кулик й І. Вихованець стверджують, що присудок ставиться в однині за умови, якщо увагу зацентровано на кількісному слові й «підкреслюється кількість осіб або предметів як єдине, нерозчленоване ціле» [12, с. 50; 1, с. 35], напр.: **Людей немало в тій війні лягло** (Максим Рильський); **Три сестри в тому домі жило** (Ірина Жиленко). Коли ж увагу зосереджено «не на кількісному слові, а на іменникові – назві осіб або предметів» [19, с. 179] (у цьому випадкові увиразнюється розчленована сукупність істот або предметів [1, с. 35]), то тоді присудок варто вживати в множині, напр.: **І два віки зійшлися на пораду** (Ліна Костенко); **Три білих з червоними краплями півонії стояли у вазі** (Галина Пагутяк) тощо.

Однак мовна практика засвідчує, що при аналітичних підметах, що структуровані словами *багато, мало, кілька, декілька* та іменниками / займенниками в родовому відмінкові, простий дієслівний присудок найчастіше функціонує в однині, напр.: **Багато вітрів прошуміло над головою** (Олександр Довженко); **Мало що з закликів доходило до натовпу, та й мало хто з людей дослухався** (Богдан Лепкий). Так само в однині присудок виступає, коли підмет складений із семантикою приблизної кількості, напр.: **Сиділо нас чоловіка з вісім** (Архип Тесленко); **Минуло тижнів зо два** (Олександр Кониський), чи з семантикою вибірності на взірць: **За волю кожен з нас поляже** (Олександр Олесь); **Що з вас кожний робив тут..?** (Євген Плужник) і под.

Спостереження над мовним матеріалом показують, що поєднання складеного підмета, утвореного сполукою кількісного числівника та іменника в родовому відмінку, з присудком в однині чи множині залежить і від порядку слів у реченні. За прямого порядку, у постпозиції, присудки переважно виступають у множині, за інверсії, у препозиції, – в однині, напр.: **...А три шляхи широкії терном заростають** (Тарас Шевченко); **Мені сьогодні, здається, минуло двадцять чотири роки** (Олександр Довженко).

За умови, якщо аналітичний підмет є соціативним (виражений поєднанням іменника / займенника в називному відмінкові та іменника / займенника

в орудному відмінкові), простий дієслівний присудок чи іменна частина аналітичного присудка функціонує в множині, напр.: **Щастя з нещастям на однім коні їздять** (Нар. тв.); **Поснули – сплять оса з осиною, // Змерз чорний кетяг бузини, // І літня хмара під осінньою // Плечем біліє край зими** (Микола Вінграновський); **А ще ми з Грицем внадилися змалку // у дідову Галерникову балку** (Ліна Костенко); **У хуртовині наших днів // Ми вже з тобою не одні** (Ганна Чубач) тощо.

В українській мові має свою специфіку й поєднання простого підмета з аналітичним іменним присудком. Тут варто звертати увагу на значення зв'язки, на семантику іменної частини, характер вираження темпорального й модального значень зв'язкою, частиномовну належність іменної частини (виражена вона іменником (іменниковим займенником), прикметником (прикметниковим займенником), числівником чи дієприкметником), порядок слів у реченні та наявність актуалізаторів, що уможливають чи обмежують функціонування тієї чи тієї форми.

При власне-зв'язках *становити, являти собою*, невластне-зв'язках *здаватися, уявлятися* й контекстуальних зв'язках *правити, стояти, сидіти, лежати* зазвичай функціонує лише одна форма іменної частини аналітичного присудка. Іменна частина у складеному присудку із зв'язковими компонентами (власне-зв'язками) *становити, являти собою* виражена грамемою безприменникового знахідного відмінка (**Сполучники становлять окремий тип слів-морфем** (Катерина Городенська); **...собор сам являє собою ідеальну замкненість, згармонійовану окресленість простору...** (Павло Загребельний)), а при зв'язці *правити* – знахідним відмінком із прийменником *за* (**Цей грот свого часу правив комусь за притулок...** (Микола Дашків)).

В утвореннях зі зв'язками *почуватися, здаватися, уявлятися, лишатися, доводиться* іменна частина переважно репрезентована грамемою орудного безприменникового відмінка, напр.: **Остан знов побачив себе серед поля, почувся втікачем** (Михайло Коцюбинський); **Тепер тобі весь світ здається чарівним** (Микола Вороний); **Несказане лишилось несказаним** (Ліна Костенко); **Дивне почуття огортало Курта Гешке, коли він дивився на жалюгідного старого, який доводився йому батьком** (Микола Дашків). Називний відмінок при цих зв'язках є рідковживаним, нерегулярним.

Іменна частина в поєднанні із контекстуальними зв'язками *стояти, сидіти, лежати* експлікована так само лише єдиною словоформою – формою називного відмінка, напр.: **Зима тоді**

стояла небувала (Ліна Костенко); **Стоять жоржини мокрі-мокрі** (Ліна Костенко); **Вигін лежав широкий** (Микола Вінграновський); **Степ лежав мертвий** (Юрій Мушкетик).

Частини аналітичного присудка можуть виражатися як грамемами називного, так і орудного безприменникового відмінка, якщо вони поєднуються з невластне-зв'язками *видаватися, виявлятися, залишатися, зоставатися, робитися, стати, зватися, називатися, величатися*, напр.: **Ніч видалась тиха...** (Василь Земляк); **Ти мечем видаєшся лиш здалека** (Василь Стус); **Золото виявилось низькопробним** (Роман Іваничук); **Всеволод і тут залишився вірний собі...** (Володимир Малик); **Життя мене обігнало, // А я зостаюсь романтиком** (Михайль Семенко); **Реп'ях робився круглішим** (Микола Вінграновський); **...очі його з синіх стали чорні** (Валерій Шевчук); **Маленький хлопчик став дорослим** (Ліна Костенко); **Той вершник зветься Іскрою Іваном** (Ліна Костенко); **Чомусь пам'ятаю, що річка звалася Леглич** (Ліна Костенко) тощо. Хоч варто зазначити, що зрідка призв'язковий компонент виражений формою називного відмінка. Очевидно, тут можна говорити про тенденцію до поєднання іменної форми в орудному відмінкові із зазначеними зв'язками.

Окремо треба зупинитися на характеристиці складеного іменного присудка із власне-зв'язкою *бути*. Нульова зв'язка прогнозує іменну частину в називному відмінку. Оскільки він виражає постійну ознаку предмета, то в цій позиції виступає єдино можливою формою вираження теперішнього часу, напр.: **Чорні очі ... святі і зріховні** (Михайло Стельмах); **Ми непохитні** (Володимир Чумак); **Я лиш син народу, // Малий листок на дубі віковім** (Євген Маланюк); **Чорна ніч інкрустована ніжністю** (Ліна Костенко). У структурі двоскладного речення зі складеним іменним присудком із нульовою зв'язкою досить часто функціонують указівні частки *це, то, ось, значить*, які є специфічними маркерами граем називного відмінка аналітичного присудка, напр.: **Поезія – це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі** (Ліна Костенко); **Правдивій пісні передзвін кайданів – то тільки звичний акомпанемент** (Ліна Костенко) тощо.

За набуття зв'язкою *бути* експліцитного вияву в теперішньому часі іменні компоненти складеного присудка можуть бути виражені грамемами і називного, і орудного відмінків, напр.: **І раптом прийшла матері думка, що ніякого кошмару нема і що все, що діється зараз, є звичайне й природне явище** (Микола Хвильовий); **...воно [мовне спілкування] є «єдністю спілкування й узагальнення»** (Флоріан Бацевич); **Мовна семантика має**

об'єктивний характер, оскільки вона є результатом пізнання об'єктивної дійсності (Віталій Русанівський). На вибір орудного відмінка впливає наявність при іменних частинах оцінних семантичних модифікаторів [13, с. 369], напр.: **Наймении продуктивною є відприслівникова субстантивација** (Іван Вихованець) і (досить часто) інверсійний порядок компонентів аналітичного присудка – препозиційний іменний компонент щодо зв'язки *є* завжди виражений грамемою орудного відмінка, напр.: **Перевагою алфавітної класифікації є її простота** (Ірина Борбенчук).

При зв'язці *бути* у формі минулого та майбутнього часів дійсного способу або в наказовому чи умовному способах іменна частина репрезентована двома відмінковими формами – грамами називного й орудного відмінків, напр.: **Перепелиха була вже стара людина, добра, жалісна** (Панас Мирний); **Любов була такою блискавичною** (Василь Симоненко); **Була ти музою, й тили уста медузи кров уяви, – тоді однаково гули хвала й хула пустої слави** (Євген Маланюк); **Будуть коси блискучі** (Ліна Костенко); **Коли буду я навіть сивою, і життя моє піде мрякою, я для тебе буду красивою, а для когось, може, й ніякою** (Ліна Костенко); **Хай буде мій милий щасливий** (Леся Українка) і под. Форми називного й орудного відмінків переважно є взаємозамінними. Вибір тієї чи тієї, як слушно зазначає М. Плющ, «...зумовлений кількома чинниками: семантикою предиката, формою зв'язки *бути* та інших дієслів, що виступають у ролі зв'язки (*стати, ставати, зоставатися, здаватися, робитися, зробитися*), уведенням подвійних зв'язок (*хочу бути, могла бути, хотів стати* тощо), інверсійним порядком присудка в реченні, уведенням до його складу локалізатора або об'єктного компонента» [18, с. 87].

Іменна частина аналітичного присудка зазвичай виражена грамемою називного відмінка, якщо зв'язка *бути* у формі минулого часу дійсного способу або у формі наказового способу. Грамему орудного відмінка здебільшого маємо тоді, коли власне-зв'язка *бути* функціонує в майбутньому часі дійсного способу чи в наказовому або умовному способах. Компонент-прикметник аналітичного присудка набуває форми орудного відмінка й при заперечній власне-зв'язці – **Праця не була важкою**.

При таких зв'язках іменна частина може виражатися й іншими відмінками – знахідним із прийменником *за*³ і безприйменниковим родовим, напр.: **Ясько за пастушка був саме того літа...**

³ Така іменникова форма, на думку І. Вихованця, засвідчує непостійність, тимчасовість предикативної ознаки, якою є стану [1, с. 224].

(Максим Рильський); **Хай чабан, – усі гукнули, – за отамана буде** (Павло Тичина); **Вона була доброго рибацького роду, доброї степової крові** (Юрій Яновський).

У предикативному центрі двоскладного речення між його головними членами може реалізуватися предикативний синтаксичний зв'язок й у формі співв'язу (співположення), напр.: **...небо все в зорях...** (Юрій Яновський). Особливістю цієї форми зв'язку є те, що її складники – підмет і присудок – поєднуються лише за змістом. У таких конструкціях функціонує імпліцитна або експліцитна зв'язка *бути* в теперішньому часі, а призв'язковий компонент виражений невластиво-присудковими іменними засобами – прийменниково-відмінковими формами, прислівниками, інфінітивами чи службовими частинами мови, напр.: **Я є ще при здоров'ї** (Євген Гуцало); **Ти збоку...** (Олесь Гончар); **Ідея фікс – узяти цей трамплін!** (Ліна Костенко) тощо.

Тяжіння в граматичних студіях потрактовують як форму зв'язку між підметом і подвійним присудком [10, с. 14]. Подвійний присудок (за іншою термінологією – складний [12, с. 46; 4, с. 205; 21, с. 287] або складений [20, с. 248]) структурований двома повнозначними компонентами – дієсловом зі значенням руху, діяльності / існування, стану чи мовлення (іти, ходити, приходити, бігти, бігати, пробігати, брести, повертатися, сидіти, стояти, лежати, працювати, служити, озиватися, сказати, писати тощо) [19, с. 175] й прикметником, дієприкметником, порядковим числівником або займенниковим прикметником у називному чи орудному відмінкові із семантикою психічного / фізіологічного / фізичного / зовнішнього вигляду суб'єкта, розташування в просторі суб'єкта, соціального становища чи оцінки суб'єкта або черговості виконання дії щодо інших суб'єктів [9, с. 17], напр.: **Наталка прибігла сердита, задихана** (Олесь Гончар); **Він повернувся того вечора з роботи невеселий** (Григорій Тютюнник); **Обидва, Микола й Ромця, брели через майдан безмовні, в задумі** (Олесь Гончар); **...бухгалтер глянув на жінок, потім – на свого керівника, що сидів темний, як ніч** (Валентина Мастерова); **Плавці лежать важкі і нерухомі** (Ліна Костенко); **Вони прийшли останніми** (Сергій Жадан).

За прямого порядку слів прикметники, дієприкметники, порядкові числівники, займенникові прикметники зазвичай функціонують у формі називного відмінка, напр.: **Лько лежав білий, змарнілий** (Володимир Винниченко); **Наталка прибігла сердита, задихана** (Олесь Гончар); **Від самого початку обіду він сидів мовчазний і замислений...** (Олександр Довженко) тощо.

«Препозиція прикметника щодо повнозначного дієслова-присудка і підметів спричинює вживання орудного відмінка, велику роль тут відіграє відштовхування від співвідносної атрибутивної функції прикметника» [19, с. 176]: *Останніми прийшли Іллєвський і Пузанов* (Олесь Гончар); *Тим часом першою прийшла до себе господиня* (Гнат Хоткевич) і под.

Отже, особливості поєднання підмета і присудка зумовлені семантикою, структурою і формою підмета, а якщо підмети однорідні, то

й семантико-синтаксичними відношеннями між компонентами ряду, способовою й часовою визначуваністю простих дієслівних присудків, значенням зв'язок і призив'язкових компонентів, імпліцитністю / експліцитністю зв'язки, частиномовною належністю призив'язкового компонента аналітичного іменного присудка / компонента подвійного присудка, маркерами й актуалізаторами, що уможлиблюють чи обмежують функціонування тієї чи тієї форми, прямим / інверсійним порядком головних членів у реченні.

Список літератури

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
2. Вихованець І. Р. Координація / І. Р. Вихованець // Українська мова : Енциклопедія / [редкол. В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін.]. – 2-ге вид., випр. і доповн. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 273.
3. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 224 с.
4. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова : [підручник] / М. А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1984. – 256 с.
5. Загнітко А. Синтаксичні зв'язки у внутрішній структурі українського простого речення / Анатолій Загнітко // Донецький вісник Наук. тов. ім. Шевченка. – Донецьк : Східний вид. дім, 2004. – Т. 5. – С. 144–153.
6. Загнітко А. П. Основи українського теоретичного синтаксису : [монографія] / А. П. Загнітко. – Горлівка : ГДПІМ, 2014. – Ч. 1. – 147 с.
7. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови : Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
8. Кадомцева Л. О. Українська мова : Синтаксис простого речення : [навч. посіб. для студ. філол. ф-тів] / Л. О. Кадомцева. – К. : Вища шк., 1985. – 128 с.
9. Кобченко Н. Диференційні ознаки подвійного та складеного присудків / Наталя Кобченко // Лінгвістичні студії = Linguistic Studies : [зб. наук. праць] / Донецький нац. ун-т; гол. ред. А. П. Загнітко. – Вінниця : ДонНУ, 2016. – Вип. 31. – С. 14–20.
10. Кобченко Н. Тяжіння : проблема дефініції / Наталя Кобченко // Наук. вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія «Лінгвістика» : [зб. наук. праць] / Херсонський держ. ун-т. – Херсон : ХДУ, 2016. – Вип. 25. – С. 9–16.
11. Косенко К. О. Предикатна основа та семантико-граматична диференціація дієслівних зв'язок в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук / К. О. Косенко. – К., 2010. – 18 с.
12. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови : [підручн. для ф-тів мови і літ. пед. ін-тів] / Б. М. Кулик. – [2-ге вид., переробл. і допов.]. – К. : Рад. шк., 1965. – Ч. II : Синтаксис. – 283 с.
13. Курс сучасної української літературної мови : у 2 т. / [за ред. Л. А. Булаховського]. – К. : Рад. шк., 1951. – Т. 2 : Синтаксис. – 465 с.
14. Огієнко І. Складня української мови / Іван Огієнко. – Жовква : Друкарня оо. Василіяні, 1938. – Ч. 2 : Головні й пояснювальні члени речення. – 239 с.
15. Ожоган В. Займенникові слова в граматичній структурі сучасної української мови / Василь Ожоган. – К. : НАН України, Ін-т укр. мови, 1997. – 231 с.
16. Ожоган В. М. Категорія роду займенникових слів української мови / В. М. Ожоган // Актуальні проблеми граматики : [зб. наук. праць] / [ред. кол.: Василь Ожоган (відп. ред.) та ін.]. – К. ; Кіровоград : Кіровоград. пед. ін-т, 1996. – Вип. 1. – С. 45–55.
17. Панейко О. Граматика української мови : [підручн. для середн. шкіл і для самоосвіти] / Олександр Панейко. – Авсбург : Відродження, 1949. – 285 с.
18. Плющ М. Я. Синтаксична транспозиція відмінкових форм прикметника у предикативній позиції / М. Я. Плющ // Наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. пр.] / [відп. ред. М. Я. Плющ]. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 7. – С. 86–90.
19. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 516 с.
20. Сучасна українська літературна мова : [підручн. для студ. гуманітарних спеціальностей вищих закладів освіти] / О. Д. Пономарів, В. В. Різуц, Л. Ю. Шевченко та ін. ; [за ред. О. Д. Пономарева]. – К. : Либідь, 1997. – 400 с.
21. Украинская грамматика / В. М. Русановский, М. А. Жовтобрюх, Е. Г. Городенская, А. А. Грищенко. – К. : Наук. думка, 1986. – 360 с.
22. Шерех Ю. Граматика української мови : [посіб. для гімназій] / Юрій Шерех, Дмитро Кислиця. – Мюнхен : Укр. трибуна, 1947. – Ч. II : Синтакса. – 83 с.

V. Ozhohan

THE PECULIARITIES OF SUBJECT AND PREDICATE COMBINATION IN THE STRUCTURE OF A TWO-MEMBER SENTENCE

Background: Particularities of the combination of a subject and a predicate in the structure of simple elementary / unelementary sentence are still not investigated in the linguistics, especially in Ukrainian linguistics.

Purpose: The purpose of this paper is to analyze frameworks of such forms of the syntactic predicative connection as coordination, juxtaposition, and gravity; to clear up particularities of the combination of a subject and a predicate according to their different structure (simple subject–simple verb predicate / compound

noun predicate / compound verb predicate / double predicate, compound subject – simple verb predicate / compound noun predicate / compound verb predicate / double predicate), their morphological expression and categorical specificity; to determine the regularity of patterns of the subject and predicate depending on the character of the homogeneous parts of the sentence, on subordinate parts of the sentence, and on the word order in the sentence; to observe the peculiarity of using prepositional and unprepositional cases with proper copulas, improper copulas and context copulas.

Results: Particularities of the combination of main sentence parts are caused by such factors as: 1) semantic, structure and morphological manifestation of the subject; 2) semantic-syntactic relations between the homogeneous subjects (if to speak about a sentence with homogeneous subjects); 3) tense and voice categories of simple verb predicates; 4) means of copulas and near-copulas components; 5) the implicitation / explicitation of the copula; 6) the parts of speech belonging to the near-copulas component in the structure of compound noun predicate / double predicate; 7) the word order (direct / indirect) of the main sentence parts.

Keywords: syntactic connection, predicative syntactic connection, double-syntactic connection, form of the predicative syntactic connection, coordination, juxtaposition, gravitation.

Матеріал надійшов 30.06.2016

УДК 81'367.335.2:811.161.2

Онатій А. В.

ЛІНГВІСТИЧНИЙ СТАТУС ЗАЙМЕННИКОВО-СПІВВІДНОСИХ РЕЧЕНЬ: ТРАДИЦІЯ ТА НОВАТОРСТВО

Статтю присвячено аналізу еволюції синтаксичних підходів до визначення та класифікації займенниково-співвідносних речень у системі української мови. Визначено ключові погляди, що стали підґрунтям сучасних уявлень дослідників про займенниково-співвідносне речення.

Ключові слова: складнопідрядні займенниково-співвідносні речення, симетричні речення, несиметричні речення, корелятивний блок, корелятивна пара.

Займенниково-співвідносні речення (далі – ЗСР) стали об'єктом окремих наукових розвідок у другій половині ХХ століття, проте навіть у граматиках зламу ХІХ–ХХ століть натрапляємо на міркування дослідників щодо їхньої специфічної структури. Лінгвістичний статус ЗСР досі потребує уточнення, адже по-різному мовознавці окреслюють як дефініцію речень, так і місце в класифікаційній системі [2; 5; 7; 13].

Мета цієї статті – простежити еволюцію поглядів синтаксистів на займенниково-співвідносні речення від витоків до сучасних потрактувань.

Перші згадки про речення, у яких «підрядне присудкове приєднано до головного за допомогою відносних займенників, що належать обом частинам» [3, с. 216], фіксуємо в праці М. І. Греча, датованій 1827 роком [3, с. 216]. Автор наводить приклади: *Те, про що ви говорите, давно*